

Speech Wiebe Draijer bij zijn aanvaarding van het SER-voorzitterschap, gehouden in het SER-gebouw, Den Haag, donderdag 6 september 2012, 15:45 uur

Alleen het gesproken woord telt.

Dames en heren,

Dit voorjaar gaf ik enkele lessen economie aan een 3- en 4-vwo-klas op een scholengemeenschap in Hilversum. De economielerares had tijdens een van de ouderavonden gevraagd of er ouders waren die bereid waren vanuit hun ervaring een aantal lessen te geven. Tijdens de lessen heb ik de klas de vraag voorgelegd: Hoe redden we Nederland? Tijdens het eerste deel van de discussie spraken we over hoe Nederland er nu feitelijk voor staat in vergelijking met andere landen. Als je een brede set van indicatoren neemt - welvaart per hoofd van de bevolking, productiviteit, werktijd, participatievraag, verdeling van welvaart, sociale zekerheid en kwaliteit van gezondheidszorg, geluk met het land en eigen geluk - klinkt er een onmiskenbare boodschap door, die voor scholieren uit 3 en 4 vwo als een grote verrassing komt: wij zijn wereldkampioen sociaal-economisch presteren.

Voor u als ingewijde en welgeïnformeerde is het geen verrassing, zeker niet na de introductie van Alexander. Maar dit besef is niet doorgedrongen bij die generatie die straks het stokje van ons moet overnemen. Zij zijn doordrongen van het besef van de crisis, van de verdeeldheid in dit land, van grote, niet-overzienbare problemen, van de bedreigingen van Europa en de boze buitenwereld. De verbazing was zichtbaar. Ik verbaasde me weer enorm over hoe snel je met diezelfde groep jonge mensen een goede dialoog hebt over wat er nodig is om onze brede sociale en economische welvaart in stand te houden op korte termijn en wat ons op lange termijn sterker maakt.

Dames en heren,

Ik weet niet hoe het u vergaat, maar mij komt voor dat we een ongehoorde tijd meemaken. Een tijd die meer dan ooit vraagt om fundamentele vernieuwende oplossingen voor soms langslpende problemen, tegen een achtergrond van grote onzekerheid en complexiteit, en met een maatschappelijke en politieke constellatie die ingewikkelder en verdeelder is dan ooit. Alexander en de overige sprekers hebben dit al treffend neergezet. Wij hebben de gezamenlijke verantwoordelijkheid hierin kordaat op te treden en weloverwogen en gedragen keuzes te maken. Als u mij wilt vergeven: ik vind dit een fascinerende tijd die ongekende mogelijkheden biedt. Ik ben zo'n optimist omdat ik vertrouwen heb in de veerkracht en de kansen van dit land te midden van Europa. Ook in dat optimisme neem ik vandaag graag het stokje over van Alexander. Ik ben echter ook volledig doordrongen van de ernst van de problemen, van verdeeldheid die er heerst, zowel politiek als maatschappelijk, en de moeilijkheid die er is om juist nu beweging op gang te brengen. Dit vraagt om nieuwe vormen van betrokkenheid en een verdere aanpassing van het overleg.

Hierover zou ik graag kort met u van gedachten willen wisselen in deze introductie: de aard en omvang van de problemen die nieuwe aanpakken vragen, de rol die overleg en de SER in het bijzonder hierbij kunnen spelen, en breder nog, hoe verandering op gang is te brengen.

Op diverse gebieden worden we geconfronteerd met de noodzaak structurele hervormingen en verbeteringen aan te brengen.

Bij ongewijzigd beleid lopen de kosten van gezondheidszorg buitensporig op als gevolg van vergrijzing, technologische mogelijkheden en volume-effecten. Te gemakkelijk wordt dit probleem verengd als een keuze voor of tegen marktwerking, maar dat is een groteske simplificatie.

Op het gebied van pensioenen worden we geconfronteerd met een perfecte cocktail van oplopende vergrijzing in combinatie met een laagterecord in rente en teleurstellende koersontwikkeling op de kapitaalmarkten. Ook hier vaak een platgeslagen discussie over rekenrente-verslaving, terwijl werkelijke oplossingen een mix van rekenkunde, pensioenleeftijd en bijdragen vragen en wellicht andere vormen van vernieuwing en bestendinging.

De arbeidsmarkt is ingrijpend veranderd in de afgelopen decennia. Echter, verdere ontwikkeling en vernieuwing van de arbeidsmarkt is wenselijk in de richting van een adaptieve arbeidsmarkt met fatsoenlijk werk voor ieder. Opnieuw wordt hier de discussie verengd tot wel of niet een aanpassing van het ontslagrecht. Dit terwijl er diverse onderwerpen spelen die om een geïntegreerde visie vragen op de onderkant van de arbeidsmarkt, brede mobiliteit en op diverse vormen van flexibiliteit en zekerheid.

Terzelfdertijd vraagt de woningmarkt om nieuwe arrangementen gericht op doorstroming, verduurzaming, en optimalisatie richting lagere niveaus van schuldfinanciering. Ook hier dreigt een simplificatie van vóór of tegen hypotheekrenteaftrek terwijl de aanpak van woningmarkt een complete benadering vraagt. Wat zijn de contouren van een vitale en duurzame woningmarkt, en welke transitie is verantwoord?

De overheidsfinanciën zijn speelbal geworden van een begrotingstekort-popularisering. Het terugbrengen van de staatschuld is een eendimensionale vraag geworden waarin met name wordt geschermd met de vraag of we wel of niet door de 3-procentmarge schieten, waarbij beschuldigend richting Europa wordt gewezen. Wat is nou eigenlijk een verstandige begrotingsaanpak die qua timing en aard optimaliseert tussen groeiherstel en schuldsanering, en tussen financiële optimalisatie en juist rekening houdt met sociale en maatschappelijke consequenties?

Naast deze kortetermijn-hervormingsvragen speelt een aantal onvermijdelijke langetermijnpatronen die eveneens nu de aandacht vragen, als we er als land op termijn nog goed voor willen staan.

Op een van de dimensies van onze welvaart die in de klas 4 vwo zijn genoemd, is Nederland gewoonweg niet goed genoeg, de verduurzaming van de samenleving. Op het terrein van energievoorziening blijven we achter, terwijl de tijdbom van onze afhankelijkheid van onze gasvoorraden tikt. We moeten op het gebied van duurzaamheid en energievoorziening een inhaalslag ensceneren die uiteindelijk leidt tot een concurrentievoordeel.

Het onderwerp van vergrijzing komt stevast op als een van de drijfveren van financieringsproblemen. Er ontbreekt een perspectief op de sociaal-economische kansen en opbrengsten. Hoe maken wij van het vergrijzingsprobleem een verzilveringskans? Hoe spelen wij in op de toenemende vitaliteit van ouderen, op hun bestedingsdrang, en op hun economische potentieel en bijdrage als werkenden?

Onze onderwijs- en kennisinfrastructuur heeft ons veel gebracht als kenniseconomie; gisteren zagen we dat nog in onze verbeterde positie in de globale concurrentiekracht. Echter, in de supertop van kennis lopen we meer achter en het beschamende schooluitval aan de onderkant, in combinatie met een chronisch lerarentekort, maakt dat kennis en onderwijs nog steeds een cruciale onderwerpen zijn, in combinatie met een innovatieagenda. Nog steeds blijven de private investeringen in Nederland achter.

Wat is de rol van Nederland in Europa, wat is het potentieel van Europa en hoe kan een natuurlijker begrip ontstaan van de waarde – in brede zin gedefinieerd – van Europa? Hier opnieuw wordt de discussie versimpeld door tegenstanders van Europa tot onnodig dure overhead, machtsverschuiving en verlies aan beschikkingsrecht.

Uiteindelijk ontbreekt het ons aan een inhoudelijk perspectief op structurele groei en herstel. Duurzame economische groei vormt een belangrijk antwoord op veel van de geschetste problemen. Waar verdient Nederland op termijn zijn geld mee? Wat vraagt dit van de arbeidsmarkt voor de toekomst? Wat is een mogelijke aspiratie voor ons land, tegelijkertijd ambitieus en sociaal aantrekkelijk? Hoe komt het toch dat we maar niet komen tot een gedragen beeld van onze kansen of grote metaforen voor de toekomst? We hebben te vaak onze hand boven de rode knop om iets af te schieten. Echter, zonder ambitie geen groei, zonder groei geen keuzeruimte, zonder keuzeruimte geen brede welvaart en welzijn.

Dames en heren,

Het is u hopelijk duidelijk dat ieder van de geschetste gebieden oplossingen vragen die economische ontwikkeling samenbrengt met maatschappelijke en sociale mogelijkheden, die betrokkenheid vraagt van bedrijfsleven, werknemers en de politiek. En zo kom ik op de SER en de rol van overleg.

Het zal u niet verbazen dat ik een fan ben van de overlegeconomie. Al enige jaren geleden heeft een journalist uit mijn mond kunnen optekenen dat ik de polder een geweldige uitvinding vind, maar te traag. Ik zou het vandaag nog scherper willen zeggen. Als er ooit een Nobelprijs voor public governance zou worden uitgegeven, ben ik ervan overtuigd dat het Nederlandse overlegmodel hiervoor als eerste in aanmerking komt. Wij hebben kort na de Tweede Wereldoorlog een uitvinding gedaan die een cruciaal onderdeel is geworden van onze economische en maatschappelijke welvaarts- en welzijnsontwikkeling. In deze formule is het kabinet onmiskenbaar politiek eindverantwoordelijke beslisser met toezicht en controle door parlement. De regering kan worden bijgestaan door een orgaan dat adviseert op sociaal economische terreinen dat werkgevers en werknemers samenbrengt met kroonleden met bijzondere expertise. Deze belanghebbenden binden zich in het advies op unanieme basis. Dat maakt het bijzonder, en in de wereld lange tijd uitzonderlijk. Overleg en handelen in gezamenlijkheid vormen een belangrijk onderdeel van onze historie als land. Lokaal, in bedrijven en gemeenten, en regionaal, op diverse niveaus is dit overleg verankerd. De Sociaal-Economische Raad vormt de centrale schakel voor overleg in Nederland. Centrale missie is een evenwichtige en duurzame economische groei, een zo groot mogelijke arbeidsparticipatie en een redelijke inkomensverdeling. Sinds zijn start in 1950 zijn hier grote doorbraken voorbereid.

Ik wil hier niet een fundamentele verhandeling houden over de waarde van overleg, maar laat ik er dit over zeggen: ervaring en onderzoek tonen ruimschoots aan dat betere uitkomsten tot stand komen in een omgeving waarbinnen dialoog mogelijk is, waarbij sociale partners in gezamenlijkheid en beslotenheid kunnen zoeken naar aanknopingspunten ondanks verschil in belangen, en waar een 'sociaal contract' leidt tot navolging door de regering. Deze 'formule' is ongelooflijk waardevol gebleken, en heeft ook voor de toekomst dezelfde grote potentie, juist op de geschetste terreinen.

Echter, de polder gaat gebukt. Naast een scala aan waardevolle adviezen bijvoorbeeld over zzp'ers, AWBZ, markt en overheid - uniek dat hierin werkgevers en vakbonden op een lijn zijn gekomen - en globalisering, is het toch op een aantal belangrijke terreinen niet gelukt baanbrekende adviezen tot stand te brengen. Alexander is in zijn afscheidsrede en ook in zijn afscheidsinterviews ingegaan op de cocktail van ontwikkelingen en lastige omstandigheden die grote doorbraken in de weg stonden. Het lijkt inmiddels of het Nederlandse cynisme vrij spel heeft gekregen op de opiniepagina's. Waarom zou iemand dan toch met enthousiasme het voorzitterschap van de SER aanvaarden?

Ieder van de genoemde grote uitdagingen voor Nederland zijn gemaakt voor advies vanuit het centrale overleg. Ieder van deze domeinen brengt werkgeversbelangen samen met

werknemersbelangen. Ieder van de domeinen vraagt een onderbouwing en een perspectief vanuit expertisegebieden die aan de SER-tafel aanwezig zijn. En ieder van de gebieden zijn politiek beladen, zonder overduidelijke Kamermeerderheid – uiteraard afhankelijk van de uitkomsten volgende week. Kortom, de vragen voor Nederland die zo bepalend zijn voor onze toekomst, zijn bij uitstek geschikt voor de SER als belangwekkend adviseur en als plaats waar draagvlak kan ontstaan voor ingrijpende vernieuwingen met een middellange termijn perspectief, ook als die samengaan met moeilijke oplossingen. Ik geloof in het potentieel en de noodzaak van die rol en het is daarom dat ik mij graag beschikbaar maakte voor de invulling van de rol van voorzitter.

Er is werk aan de winkel. Om die potentiële rol te kunnen vervullen moet ook de overlegeconomie zich verder vernieuwen. Willen wij de waarde van het overleg en de sociaal economische advisering ook in de toekomst tot hun recht laten komen, dan is een aantal factoren van groot belang.

Allereerst dienen er adviesvragen te zijn die zich hiervoor lenen. Ik denk dat wij daarover snel eens zijn. De gebieden die ik noemde lenen zich hier stuk voor stuk voor.

Ten tweede is er een kabinet nodig dat openstaat voor advisering door de SER. Hierin zijn wij natuurlijk afhankelijk van de komende verkiezingen. Mij stemt het optimistisch nu ook het bestaande kabinet, bij monde van Henk Kamp, zo overduidelijk kiest voor en inzet op een belangrijke rol voor de SER. Ik heb er goed vertrouwen in dat een komend kabinet dezelfde afgewogen keuze voor de overlegeconomie maakt. Waarbij het wenselijk is dat een dergelijk kabinet niet 'selectief winkelt' uit de aangeboden adviezen, omdat die juist als integrale oplossing tot stand zijn gekomen.

Ten derde moeten de sociale partners openstaan voor overleg en langs die weg met elkaar naar passende oplossingen willen zoeken. Op dit punt speelt er momenteel wel het nodige. Het meest zichtbaar zijn de ontwikkelingen in de FNV. Gezien de grote belangen die er voor werknemers spelen, reken ik erop dat de uitkomst onder andere zal zijn dat een vernieuwde vakbeweging ook weer volop deelneemt aan het overleg op nationaal niveau. Ook daar heeft de vakbeweging belangrijk werk te doen als belangenbehartiger, op belangrijke dossiers, om de werkgevers van het broodnodige tegenspel te voorzien. Voor een evenwichtig overleg is het in ons aller belang dat de FNV voldoende tijd en ruimte krijgt om zijn interne herstel op orde te krijgen. Ik zou echter de bestuurders binnen de vakbeweging willen oproepen dit constructief en voorvarend op te pakken gegeven de tijdsdruk die op een aantal van de sociaal-economische vraagstukken rust. Maatschappelijke vraagstukken vergen overleg en afspraken met sterke spelers aan tafel.

Ten vierde moet de SER in zijn aanpak effectief invulling geven aan de gestelde vraag en met passende snelheid komen tot een gedragen advies. Dat vergt verdere vernieuwing in werkwijzen. Laat ik hiervan enkele voorbeelden noemen.

Te veel is het beeld ontstaan van een besloten overleg dat niet meer verbonden is met de beweegredenen van verschillende segmenten van de samenleving. Dit speelt niet bij de SER alleen, het is een breder probleem in public governance. Het is noodzakelijk om geluiden die leven in de samenleving herkenbaar mee te nemen in de advisering. Er zijn vele initiatieven waarop ingehaakt zou kunnen worden. Daarmee ontstaan meer begrip en draagvlak voor benodigde veranderingen en oplossingen.

Al in 2005 was ik een van de initiatiefnemers van 21minuten.nl, een grootschalig landelijk opinieonderzoek onder 150.000 Nederlanders over de grote sociaal-economische problemen van Nederland. Als je Nederlanders dergelijke grote problemen voorlegt als echte keuzes met afwegingen en alternatieven, dan komen zij tot weloverwogen inzichten. In 2005 al spraken zij zich uit voor specifieke en ingrijpende manieren om de pensioenproblematiek op te lossen,

de hypotheekrenteaftrek te hervormen, en gebruik te maken van de voordelen die het onderdeel zijn van Europa met zich mee brengen. Een populistische vraag leidt tot verwrongen inzichten; een oprechte keuze tussen equivalente alternatieven en hun consequenties leidt tot werkelijke overweging. Varianten van een dergelijke bredere betrokkenheid kunnen ook voor de SER en zijn adviezen relevant zijn. Dat wil ik graag met u verder verkennen.

Nieuwe communicatietechnieken via facebook, twitter en whatsapp worden breed uitgemeten als bron van inzicht en communicatie. Echter, deze kanalen schieten nog ruimschoots tekort als vorm van echte dialoog. De communicatie die langs deze weg plaatsvindt, heeft vaak iets weg van de communicatie tussen automobilisten als er een conflict is. Wat nodig is, is een dialoog, meer dan oneliners van 140 tekens. Cruciaal daarvoor is een organiserend middenkader, de civil society.

In het verlengde hiervan moet de SER van de toekomst vorm en inhoud kunnen en willen geven aan de toegang van relevante maatschappelijke groeperingen. De milieubeweging en de consumentenorganisaties doen al jarenlang mee in de verschillende adviestrajecten, evenals jongeren bij voor hun relevante onderwerpen en recenter ook bijvoorbeeld de zzp'ers en de patiëntenorganisaties in de zorg. Verkend moet worden of verdere aansluiting van andere groeperingen, zoals gemeenten bij adviestrajecten gewenst is en zo ja in welke vorm.

Ik heb mij in het verleden wel eens kritisch uitgelaten over het tempo van de polder. Voortschrijdend inzicht aan mijn kant is wel dat er grote waarde zit in het creëren van een omgeving waarin partners de tijd krijgen om in zekere rust te verkennen hoe de ZOPA (de zone of potential agreement) eruitziet, en wat, geholpen door kroonleden, een optimale uitkomst voor Nederland behelst.

Echter, we zullen moeten zoeken naar versnelling waar mogelijk. Hierbij valt ook te denken aan verdere differentiatie van adviezen in een diagnose, een unaniem advies, en ruimte voor gebieden waarin nog niet een volledig unaniem advies kan worden gevonden. Dit zal de snelheid en helderheid van het proces kunnen bevorderen.

Veerkracht is dus nodig. Het recente boek Resilience van Andrew Zolli en Ann Marie Healy gaat juist over de vraag: Hoe bereik je veerkracht? Voor veerkracht moet je niet per se terugwillen naar hoe het was. In het proces van leren zijn het beperkte mislukkingen die een belangrijke bijdrage vormen. Op het intermenselijke vlak moet er sprake zijn van groot onderling persoonlijk vertrouwen, brede diversiteit van karakters, en sterke informele netwerken. Mijn nadere kennismaking met de spelers in de overlegeconomie hebben mij in dat opzicht ruim voldoende vertrouwen gegeven in de veerkracht van de SER en de overlegeconomie.

Dames en heren,

Ik kom tot mijn afsluiting. Ik hoop dat ik u heb kunnen schetsen dat de problemen van nu juist vragen om overleg op nationaal niveau, dat de SER zijn plaats verdient, en dat we met open vizier zullen verkennen welke aanpassingen te maken zijn. Ik hoop ook dat ik u overtuigd heb van mijn eigen passie hiervoor.

Graag wil ik Hare Majesteit de Koningin dank zeggen voor mijn benoeming. Minister Kamp en het kabinet voor het in mij gestelde vertrouwen en de voordracht, en de leden van de raad voor hun unanieme advies. In het bijzonder wil ik de selectiecommissie bedanken voor hun buitengewone inspanningen in een intensieve periode. Ten slotte wil ik graag Lisette en de kinderen bedanken voor hun aanmoedigingen en steun om deze sprong te maken.

Rest mij een slotgedachte. Bovenal is de overlegeconomie in al zijn hoedanigheden, nationaal, in sectoren en regio's en binnen bedrijven en buurten, onze gezamenlijke verantwoordelijkheid. Ik zal hieraan mijn beste energie geven. Ik heb hiervoor de sprong gewaagd vanuit een succesvolle carrière als adviseur. De overlegeconomie is echter een collectieve verantwoordelijkheid, of, als ik het nog duidelijker moet zeggen: úw verantwoordelijkheid. Het werkt alleen als wij hierin ieder onze eigen verantwoordelijkheid nemen, hieraan onze eigen positieve instelling en tijd geven, en bereid zijn onze eigen initiatieven te nemen.

Niet voor niets begon ik met mijn anekdote over 3 en 4 vwo. Ieder van ons draagt een verantwoordelijkheid de dialoog op gang te brengen over wat nodig is om Nederland welzijn en welvaart te geven op een duurzame basis en de waarde daarvan over te dragen op volgende generaties. Als de overlegeconomie opnieuw zijn bijdrage kan leveren, is dat ons collectieve succes; als dit niet tot stand komt is dat ons collectieve falen. Ik roep u daarmee op deze verantwoordelijkheid te nemen. Ik doe het ook.

Ik dank u voor uw aandacht, en ik nodig u graag uit voor de receptie ter gelegenheid van het afscheid van Alexander.